

ZRADA VZDĚLANCŮ A "PUBLIC INTELLECTUAL"

KAREL FLOSS, Katedra filosofie, UP Olomouc, Česká republika

FLOSS, K.: The Betrayal of Scholars and "Public Intellectual"
FILOZOFIA 57, 2002, No 8, p. 541

Ideas suggested a long time ago by the French thinker about the betrayal of intellectuals (J. Benda 1927, Czech edition 1929) are still actual and challenging. They concern the creative status of a personality in society, especially his/her involvement in *polis* - *Salus rei publicae suprema lex esto*. The paper offers also a critical analysis of an international publication "Crossing the Divide" (UNO 2001), which underlines the importance of a mature personality (and his/her wisdom), i. e. also of human sciences, and which promotes a new notion of "public intellectual".

Nejenom ke smutným, ale bohužel také značně neblahým, ne-li tragickým rysům naší současnosti patří neúcta k politikům - představitelům vlády, poslancům, senátorům a vůbec veřejným činitelům. Zdravá kritičnost k "vrchnosti" byla a je sice namístě, zvláště v demokracii, avšak je-li přehnaná, je právě nezdravá a zhoubná. Naši političtí satirikové jako Šimek a Bubílková a částečně také Markovič se bohužel přičinili též o to, že celá naše politická scéna je stále větším počtem lidí vnímána jako kabaret, panoptikum či dokonce blázinec. Nedlouho před svou smrtí nám připomněl E. Goldstücker, že podobné skeče se v Berlíně předváděly na vrub demokraticky zvolených představitelů krátce před nástupem A. Hitlera. Neznáme tak žádné důstojné zástupce obecných zájmů a přitom na druhé straně kdekdo z nás ví, jak by se to mělo dělat lépe, aby to nebyla jen pustá šaškárna a zlodějina. Všichni si přejí, aby jejich učitel, lékař, soudce či poslanec byl vzdělaný, neúplatný, statečný, čestný člověk, avšak sami si na takové ctnosti (zdatnosti, areté, virtus) nejen netroufají, ale vlastně nevěří v možnost jejich existence. Tuší totiž, že taková skladba charakteru je přece blízka ideálu svatosti, a na svatost se obecně nevěří. Tak žijeme v bolestné schizofrenii velkých přání a malých ideálů, jsme malodušní, náš život se bez větších nadějí plouží šedivě ze dne na den. Zarážející to musí být přinejmenším tam, kde je ještě chuť hovořit o křesťanské civilizaci.

Od mládí jsem se s touto rozpolceností a pokleslostí nedokázal smířit a děkuji Prozřetelnosti, že mi vždy v pravý čas ukazovala také zjevy, osobnosti hodné toho slova, které byly pravým opakem politické dekadence. Tak je Praha nemyslitelná bez činorodé inteligence Karla IV., Trnava vděčí za svůj zvuk v evropských kulturních dějinách Petru Pazmánymu, v Olomouci mě vychovával velký filosof - demokrat J. L. Fischer. Všichni tito a jim podobní lidé měli jeden společný znak - spojili své nadání a své vzdělání s politickou angažovaností, věděli, co znamená výrok: *salus rei publicae suprema lex esto* - blaho společnosti buď nám nejvyšším zákonem.

Snad se zeptáte: nebylo tomu tak vždycky, nebyly masy vždy spíše pasivní a posměvačné, kdežto vůdčí tvůrčí osobnosti spíše vzácné a výjimečné? Již T. G. Masaryk zkoumal tyto souvislosti ve dvou epochálních dílech klasiků politologie, v Platónově

Ústavě a Aristotelově Politice. Když psal Emanuel Peroutka úvod ke svému prvnímu českému překladu Platónova nesmrtelného díla, uvažoval o našich otázkách mimo jiné takto: "Potřeba účastnit se veřejného života je v nás nepoměrně méně vyvinuta než u řeckého člověka doby Perikleovy i Demosthenovy. Individualismus, soukromé zájmy jednotlivcovy, kriticismus mají velkou převahu nad zájmem veřejným a zájmem o stát. Ale toto porušení rovnováhy mezi oběma není znakem jenom naší doby. Bylo za císařské doby v Římě a bylo už za doby helénistické. Zde je počátek změny." [1]

E. Peroutka to vyslovil na přelomu roku 1910/11, a od té doby si jistě mnohé změnilo, i když zřejmě nikoli k lepšímu. Jako křesťana mě přitom vždy mrzivalo, že značný podíl na úpadku politické angažovanosti občana připisovali lidé jako Peroutka také křesťanství, jeho poměru ke světu a životu.

Dnes vím, že nás již v Augustinovi příliš zaujal Plótinos, o němž se jistě právem a výstižně říká, že je pouze poloviční Platón - Plato dimidiatus - právě pro svou niternost postrádající patřičný společenský rozměr. Je to však autentický či dokonce definitivní postoj křesťanství? Znovu jsem si naléhavost tohoto problému uvědomil, když jsem nedávno do nové bratrovy knihy o Mikuláši Kusánském překládal jeho rané kázání "In principio erat verbum" [2] a v něm vypjaté rokování trojičních osob o potřebě vykupitelského zásahu v proudu lidských dějin: nakonec byl vyslán Ježíš, druhá božská osoba, aby jako pravý Bůh a pravý člověk zasáhl svou jedinečnou angažovaností, aby (jak říkával Vladimír Neuwirth) otrásl do základu lidskou společností a dal jí provždy nový směr. V tom smyslu je přece Ježíš homo politicus par excellence, je katalyzátorem nové ekumenické polis, jak se to odráží též v Augustinově epochálním díle nazvaném *De civitate Dei*: nejde jen o spásu jednotlivce, jde o spásu obce.

Ježíšem udaný nový směr nemá mít tedy nic společného s pasivitou, kvietismem, s postáváním mimo hlavní proud dějin, má byt naopak výzvou a kompasem při budování společenství, jemuž říkáme Boží království. Právě tento rys radostné zvěsti musí dnes - vlastně paradoxně - připomínat křesťanstvu např. J. B. Metz se svou "politickou teologií", která v podstatě neříká nic jiného, než že nejtěžším hříchem věřícího člověka je jeho nezájem o dění v obci, jeho liknavá angažovanost všude tam, kde se rozhoduje o duchovním i tělesném bytování současných i budoucích generací. Již při studiu Metzovy knihy *Zur Theologie der Welt* [3] jsme si ve slavných 60. letech minulého století uvědomovali, jak jinak bude muset jednou vyhlížet naše Vyznání, naše Krédo, nemá-li se osudně zapomínat (jak stále naléhavěji připomíná zejména E. Schillebeeckx [4]) na nejzávažnější prvky Ježíšova poselství: mezi "natus est" a "mortuus est", musí být explicitně vysvětleno proč "passus est"; podobně jako kdysi v karolínské kapli bylo prosazeno ono Filioque, musíme my jednou do Kréda dosadit "zasazoval se o chudé proti bohatým, o utlačované proti mocným, a pokorné proti zpupným"; slovem: integrální součástí kréda se musí stát duch osmera blahoslavenství.

A zde se dostáváme k oné v nadpisu uvedené zradě vzdělanců. Podobně jako ostatní osobnosti, jež K. Jaspers zařadil mezi čtyři směrodatné lidi (Konfucius, Buddha, Sókratés) je Ježíš jedinečný právě tím, že se své osvícenosti (vzdělanosti, kultivovanosti) nikdy a v ničem nezpronevěřil. I v tom se ostatně zračí smysl jeho "konám nikoli vůli svou, nýbrž toho, který mě poslal". Nejsou-li totiž věci v pořádku, nepanuje-li řád, musí za tím stát mimo jiné selhání těch kdo měli své nadání a vzdělání mocně, a třeba i za

nejvyšších obětí - uplatnit v zájmu rozvoje lidského společenství. Veškeré neblahé rysy tzv. konstantinské éry bude nutné připsat na vrub takovým selháním. Přílišná přizpůsobivost hrubé moci, zbabělost schovávající se za sloganem "nehas co tě nepálí", vedla k tomu, že je dnes - po dvou křesťanských tisíciletích(!) - více na očích babylónská nevěstka než nevěsta Kristova.

Před drahnou dobou oslovil vzdělaný svět svým pojetím zrady vzdělanců francouzský myslitel Julien Benda. Bude třeba znovu pozorně číst jeho knihu *La trahison des clercs*, která vyšla poprvé v Paříži v roce 1929 a již po dvou letech byla přeložena do češtiny. Její poselství se dá nejstručněji vyjádřit takto: "... vzdělanec (klerik, vyvolený) zrazuje tehdy, jestliže místo toho, aby říkal plnou pravdu bez ohledu na následky, smiřuje se s dočasnými poměry a v zájmu určité taktiky či strategie se tak vzdává své suverénní svobody soudit a případně i odsoudit".

Podle Bendova ideálu se zřejmě choval Ježíš, ale také Platón, který se ovšem navíc snažil zasahovat též osobně do praktické politiky, i když s nevalnými úspěchy. A právě zde se dostáváme ke žhavému jádru našeho problému. Opravdový vzdělanec (vyvolenec, klerik) nemůže jen soudit, musí se pokusit také vládnout - slovem: nikdy nemusíme ustoupit od Platónova pověstného požadavku, že vládnout musí filosofové, totiž moudří v pravém smyslu (Ústava 473 D: "Nestanou-li se v obcích filosofové králi nebo neoddají-li se nynější tak zvaní králové a panovníci upřímně a náležitě filosofii, a nespadne-li toto obě v jedno, totiž politická moc a filosofie... není pro obce konce běd a myslím, že ani pro lidské pokolení.") Ani nové a nové nezdrary zde nesmí znamenat pohřeb ideálu. Ani Ježíšovou prohrou před Pilátem dějiny nekončí, nýbrž naopak začínají. Pilát není ústřední postavou kréda, nýbrž pouhou prostoročiasovou souřadnicí. V tom je ostatně hlubší smysl Masarykovy výzvy "Ježíš, ne Caesar - toť smysl našich dějin a demokracie" v závěru jeho Světové revoluce. Na druhé straně nesmíme nadále přehlížet ani skutečnost, že Platónův ideál vládnoucích filosofů je i ožehavou výzvou oněm čtyřem Jaspersovým směrodatným lidem. Též křesťanská politologie zde stojí na naprostém počátku.

V každém případě zřejmě platí, že moudřejší nesmějí stát jen stranou politického dění jako jeho kritikové, případně inspirátoři, nýbrž že se musí - byť se pro svou niternou hloubku primárně jakkoli ostýchají - nabízet širokému společenství k volbě - musí se učit čestnými metodami vyhrávat v konkurenci s dotěrnými, povrchně sebejistými, skrytě i očividně zisťnými jedinci, jimiž se politické dění jen hemží. A zde přichází jako živá voda naděje publikace *Mosty do budoucnosti*, kterou z iniciativy generálního tajemníka OSN Kofi Annana vypracovalo dvacet vybraných světových osobností, mezi nimiž je též tübingenský profesor Hans Küng se svým Světovým étosem [5]. Věřím, že kniha bude brzy přeložena též do slovenštiny, neboť je jedinečnou inspirací pro řešení odvěkých světodějných problémů, o nichž se i v tomto příspěvku zmiňujeme.

V první radě proto, že se v knize v celé jedné kapitole výslovně hovoří o nezastupitelném místě moudrosti (a tedy i humanitních věd) v politickém dění. Jako by celou publikaci prostupovalo opět to nejlepší, co nám odkázali antičtí myslitelé a jako by se právě toto jejich poselství začínalo snoubit s integrálním křesťanstvím - opět se chápe nezastupitelnost dialogu a na obzoru se vyjevuje nejen nové krédo a nové desatero, ale konečně i nové pojetí nepřítele.

Platonův ideál moudrého, vzdělaného veřejného činitele dochází v Mostech vyjádření v tzv. public intellectual, což bychom snad nejlépe přeložili jako "vzdělanec zasazující se o obec". Říká se tam kromě jiného o takovém vzdělanci toto: "Jde o muže a ženy, kteří jsou kulturně citliví, politicky starostliví a sociálně angažovaní. Takové osobnosti se nyní častěji objevují v nevládních organizacích, mezi akademickou inteligencí, setkáváme se s nimi též v mezinárodních organizacích; právě OSN musí pozice takových jedinců podporovat a posilovat, poněvadž právě oni mohou přispět k prosazování nového paradigmatu - totiž nového světového étosu v době postupující globalizace".

Četba celé nadmíru inspirativné a naděje budící publikace připomíná zejména nám Čechům a Slovákům na mnoha místech J. A. Komenského a jeho stále aktuální "Všeobecnou poradu o nápravě věci lidských." [6]

Přítom je ovšem třeba si zároveň uvědomit že nežijeme v době Komenského a že právě křesťanský názor na svět čelí dnes nejen ostré kritice, ale sám zápasí s vlastními hlubokými krizemi, byť by tomu zejména po 2. vatikánském koncilu mohlo být také jinak [7]. Dnes se hovoří dokonce o konci člověka (již dlouho také o konci filosofie atd.), o člověku v posttradicionalistické době, znovu se klade kantovská otázka "Co je člověk?". Probíhá nový "kulturkampf" mezi zastánci křesťanského a scientického (sociálně-darwinistického) obrazu člověka - tzv. transhumanisté se svou posthumanistickou vizí se domnívají, že tyto zápasy o nový obraz člověka vyústí v netušenou, epochální změnu mentality lidí [8].

A co k tomu všemu vzdělanci, zejména křesťanští, kteří nezradí, co k tomu humanitní obory na našich vysokých školách? Nejen Mosty, ale celé úsilí Světového étosu nabádají k tomu, že musíme - bez ztráty hluboké kontinuity s moudrymi všech věků - hledat také nová východiska. Již jsme se zmínili o možné podobě budoucího kréda. Mosty na mnoha místech naznačují, jak by mohlo vypadat "nové desatero", morální kodex, jemuž by lépe rozuměl i současný člověk, a podle něhož by se mohli spolehlivěji posuzovat i oni tolik potřební uchazeči o veřejné a třeba i nejvyšší společenské funkce. Jedním z textů, o něž se publikace OSN právem opírá, je sedmero společenských hříchů lidstva, jak je formuloval Mahatmá Gándhí. Povšimněme si, kde a jak se v Gándhího sedmeru vyjevují tradiční přikázání našeho křesťanského desatera, jež se v běžných zpovědních zrcadlech bohužel rozplynulo do vnitřního sveta jedince, upozorňovalo málo na hříšné opomíjení nejrůznějších strukturálních zel - slovem (jak říkal K. Rahner), bylo strážena na míru měšťanských slečinek. Gándhího sedmero zní naproti tomu takto:

Zlem je politika bez principů,
bohatství bez práce,
požitky bez svědomí,
vědění bez charakteru,
obchod bez morálky,
věda bez lidskosti,
náboženství bez obětí.

Závěrem vyznávám toto: Nové, globalizované lidstvo potřebuje světce, kteří budou připraveni vládnout, přičemž výchova takových osobností potřebuje nové krédo a nové

desatero. Jen v tom je naděje, že nebude docházet k novým a novým zradám vzdělanců. Věřím, že na Slovensku má v tomto procesu významné místo též alma mater Tyrnaviensis.

LITERATURA

- [1] PEROUTKA, E.: "O Platonově státě". Přetištěno jako úvodní studie in: Platon: *Ústava*. Praha 1921.
- [2] PATOČKA, J. - FLOSS, P.: *Mikuláš Kusanský. Život a dílo*. Praha, Vyšehrad 2001.
- [3] METZ, J. B.: *Zur Theologie der Welt*. Mainz 1968.
- [4] Schillebeeckx, E.: "Jezus, het verhaal van een levende. Baarn", 8. vyd. 1982. - VER MEERSCH, E. - SCHILLEBEECKX, E.: "Boží existence je čistý luxus". In: *Teologický sborník 7*, 2001, č. 3, s. 47-56.
- [5] PICCO, G.: et al.: *Crossing the Divide. Dialogue among Civilizations*. School of Diplomacy and International Relations. South Orange, Seton Hall University, New Jersey 2001. (Něm. překlad: *Brücken in die Zukunft. Ein Manifest für den Dialog der Kulturen. Eine Initiative von Kofi Annan*. Frankfurt a. M. 2001.)
- [6] FLOSS, K.: "Utopie, emancipace a Apokalypsa. Komenského milenarismus ve světle moderny a postmoderny". In: *Studia Comeniana et historica*. Uh. Brod (v tisku).
- [7] FLOSS, K.: "Světový étos, periodizace a postmoderna". In: *Acta Univ. Palackianae Olomucensis, Rac. Philos., Historica* 31, 2002 (v tisku).
- [8] MANEMANN, J.: "Ende des Menschen? Reflexionen im Zeitalter der Posttraditionalität". In: *Orientierung* 65, 2001, č. 21 a 22.

doc. PhDr. Karel Floss
285 06 Sázava 118
Česká republika